

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER QUINTUS.
ARGUMENTUM.

Quas superiori libro ipse partes susceperat Cicero, eas hoc libro M. Pisoni imponit, ut cum ipse veteris Academiae & Peripateticorum rationem, impugnata Stoica, defendisset, hic nunc omnem illam rationem explanaret. Et facile quidem intelligitur, quae Piso hic disputare fingitur, ea Ciceroni placuisse ipsi, tum, quod eandem rationem superiori libro Stoicæ præposuerat, tum vero quod ipsa ratio explicandi est longe illa venustior & ornatior, qua libro primo & tertio usus est, cum aliena e Torquati & Catonis personis disputaret. Ea enim fere feliciter in hoc genere succedunt, quæ ipsi probamus. Nam quod in fine huius libri, cap. 26. & seq. quædam in Peripatetica ratione reprehenduntur, ea non ad summam rei pertinent, cum non tam ipsa sententia reprehendatur, quam quod inconstans quodammodo, nec satis consentiens omnibus partibus sit Peripatetica ratio, quæ cum doceat alia esse præter virtutem bona, tamen sapientem semper beatum, etiam in dolore & paupertate putet. Præmissis autem disputationi, Platonis, Academicorum veterum, & Peripateticorum laudibus, cap. 3. 4. & commemoratis omnibus de summo bono sententiis, quarum sex simplices sunt, tres omnino iunctæ & duplices; reiectis cæteris, illam exponendam confirmandamque suscipit Piso, in qua Aristotelem imprimis, ejusque filium Nicomachum, in plerisque etiam Theophrastum adhibere possit, quæ eadem est cum ea, quam Academia vetus tenuit: c. 5. 8. Facto ergo, ex instituto veterum omnium, a primis naturæ exponendis initio, hunc finem bonorum ex iis existere dicit, secundum naturam vivere, sic affectum, ut optime affici possis, ad natu-

ramque accommodatissime. Exposita autem ista rerum experientiarum terminatione, cur ista se res ita habeat, demonstrat. Primum argumentum omne ducitur a prima commendatione naturæ, quod omne animal se ipsum diligit: id quod ita infixum est in ipsa natura & suis cujusque sensibus comprehenditur, ut contra si quis dicere velit, non audiat; neque potest intelligi, aut cogitari non modo esse aliquid animal, quod se oderit, sed quod quomodo se habeat, nihil sua censeat interesse; quod, eo sumpto, omnis appetitus animi tollitur; quemadmodum in iis rebus, inter quas nihil interest, in neutram partem propensiores sumus. Ea etiam est corporis & animi omnium partium, facultatumque natura, ut eas salvas & integras, perfectasque velimus, per se caras habeamus, in eisque sint ad bene vivendum momenta maxima; quod cui conservatio sui proposita est, necesse est, huic partes quoque sui caras esse, eoque cariores, quo sint perfectiores; ex quo intelligitur, ut quæque ex nostris plurimum habent dignitatis & præstantiæ, ita maxime esse expetenda, atque adeo virtutem animi, quæ ex ratione gignitur, quæ nihil est divinius in homine, omnium maxime appetendam esse: cap. 10. 14. Quod si se quisque & naturam suam, simul ac natus est, cognosceret, & naturæ suæ singularumque partium vim, continuo homo videret hoc, quod queritur, ultimum. Nunc vero in infirma ætate, ea per caliginem cernitur, & sensim paulatimque cognoscitur; ut neque finis ille statim cernatur: cap. 15. 16. Altera argumentandi ratio inde ducitur, quod cujusque partis naturæ & in corpore & in animo sua vis est, ut ideo in his rebus & actionibus, quæ cuique parti humane, membro, facultati subjecta sint, summa nostra sponte moveamur, ut ad eas nati videamur: cap. 17. 20. Actionum autem alia aliis sunt majores, excellentioresque: maxima vero cognitio rerum celestium, & a natura occultatarum, quas indagare ratio potest; administratio reipublica, aut administrandi scientia, tum prudens, temperata, fortis & iusta ratio, cæteræque virtutes & actiones virtutibus congruentes, quæ omnia honesta dicimus, ad quorum cognitionem, natura ipsa prævenit, deducimur, quæque, præterquam quod nos ipsi diligimus, etiam suapte natura appetenda sunt: c. 21. 22. In omni bono

sto autem nil est illustrius, quam hominum conjunctio, cujus innatus est nobis amor: quam quæ ruerur animi affectio, iustitia appellatur, eique pietas, bonitas, liberalitas, comitas, aliaque ejus generis, ita propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia. Ita sit ut illa conjunctio etiam per se appetenda sit. Neque tamen est in fine bonorum, quod est extrinsecus, neque in animo, neque in corpore posita. Duo ergo sunt genera per se expetendorum, unum in quo est finis ille, quæ sunt aut animi, aut corporis; alterum, in quo sunt res extrinsecus posite; quæ quanquam non continentur summo bono, tamen ad id referuntur, quod eas his officiis tuemur, quæ a suo cujusque genere virtutis oriuntur: cap. 23. 24. Hæc est Peripatetica rationis summa, ex qua cæteri omnes particulam aliquam detraxerunt, & suam quisque afferre videri voluit sententiam: cap. 25. Reliqua disputatio versatur in diluendis iis, quæ Cicero de inconstantia Peripatetica rationis disseruerat: cap. 26. Qua ostenditur, tantam esse virtutis excellentiam, ut bonorum externorum defectum obruat, nihilominus minus beatus sapiens dici possit, etsi in molestia quadam sit; accessione autem illorum bonorum, aut decessione fieri alium alio beatiorum. ERNESTUS.

I.

UM audivissem Antiochum^a, Brute, ut^a solebat, cum M. Pifone, ^b in gymnasio, quod Ptolemæjum^c vocatur, unaque nobiscum Q. frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster, cognatione patruelis, amore germanus, constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. Inde vario sermone sex illa a Dipylo^d stadia confecimus. Cum autem venissemus in Academia

^a Antiochum] Antiochum Afcaloniten, quem Plutarchus, ut hominem eruditissimum, ingeniosissimum, eloquentissimum, veteris Academicæ illis temporibus principem, in Lucullo commendat. Hic scripsit librum ad Q. Lucilium Balbum, quo contendebat Stoicos cum Peripateticis re conciliare, verbis describere. Cic. I. de Nat. Deor. Muretus.
^b Lamb. solebam
^c Man. disputantem in eo
^d Ptolemæjum] A Ptolemæo Lagi filio conditum. Pausanias in Articis. Idem.
^e A Dipylo] Porta ea velut in ore urbis posita, major aliquanto patentiorque quam

miæ non sine causa nobilitata spacia, solitudo erat ea, quam volueramus.

Tum Pifo, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam: ut, cum ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem: quem acceperimus primum hic disputare solitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum videntur in conspectu meo hic ponere. Hic Speusippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo: cujus ipsa illa sessio fuit, quam videmus. Equidem etiam curiam nostram (Hostilianam dico, non hanc novam, quæ mihi minor esse videtur, posteaquam est major) solebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum vero in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis inest in locis; ut non sine causa ex his memoriæ ducta sit disciplina.

Tum Quintus, Est plane, Pifo, ut dicis, inquit. Nam me ipsum huc modo venientem convertebat ad sese Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos versabatur: quem scis quam admirer, quamque eo delecter. Me quidem ad altiorum memoria Cædipodis^e huc venientis, & illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis, species quædam commovit, inanis scilicet, sed commovit tamen.

Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus. Sed veteris proverbii admonitu, vivorum meminisse: nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam: cujus imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis & in annulis habent.

II. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster joci videtur,

I 1 2

extera est: & infra eam, extraque late
sunt via: & extra, mille ferme passus in
Academia gymnasium ferens. Livius lib.
xxxii. Idem.
4 OEdipodis] Locus ad quem respicit Tul-
lius, extat in Sophoclis Cædip. Colon. serf.
1. seq. Davifius.
5 Vivorum meminisse] Vide Petronium Sa-
tyr. cap. 43. & 75. ac Erafinum Adag. Chl.

Cent. II. 52. Idem.

detur, & fortasse suo jure. Ita enim Athenis se collocavit, ut sit pene unus ex Atticis, ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc evenire, ut acrius aliquanto & attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. Scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem ante divertisse, quam Pythagoræ⁶ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat, sedemque viderim. Hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum, tamen ego illa moveor exhedra. Modo enim fuit Carneades⁷: tanta ingenii magnitudine orbata desiderari illam vocem puto.

Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes & Æschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio maxime ducitur. Et ille, cum erubuisset, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum ajunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum afflueret voce vincere. Modo etiam paulum ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis sepulcrum accederem. Quaquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus.

Tum Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandum summos viros spectant, ingeniosorum sunt: sin tantummodo ad indicia veteris memoriæ cognoscenda, curiosorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos novisse vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etsi facit hic quidem inquam, Piso, (ut vides) ea quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad hujus adole-

⁶ Pythagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat. Finierat. Vide J. Fr. Gronovium ad Agellii III. 15. De re ipsa sic Justinus xx. 4. Pythagoras autem, cum annos xx. Cypriam egressus, Metapontum migravit, ibique decessit. Tam vero de loco, quam de modo quo morem Pythagoras obiit, varia traduntur

auctores. Vide Menag. ad Laert. VIII. 40. II. ⁷ Carneades. Nemini dubium esse potest, quin legendum sit Carneades. Quomodo enim Cicero Carneadem videre potuisset, quem Cræsus non viderat? H. Valesius, E-mend. lib. I. cap. 29. Vide quæ annotavit Pearceus ad lib. I. de Orat. c. 11.

adolefcentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum philosophiæ quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat; vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatus. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle videris attendere. Tum ille timide, vel potius verecunde, Facio, inquit, equidem: sed audistine modo de Carneade? raptor illuc. Revocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus.

III. Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab Academia nova ad veterem illam vocare: in qua ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academicum vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, caterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso. Ex eorum enim scriptis & institutis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores, ac rerumpublicarum principes exstiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium officina, profecti sunt.

Ad quæ ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te opportune mentio facta est. Studet enim meus audire Cicero, quanam sit istius veteris, quam commemoras, Academicæ de finibus bonorum, Peripateticorumque sententia. Censemus autem te facillime id explanare posse, quod & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complures jam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus exquirere. Et ille ridens, Age age, inquit: satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti: exponamus adolescenti, si qua forte possumus. Dat enim id nobis solitudo, quod si quis Deus diceret, nunquam putarem, me in Academia, tan-

tanquam philosophum, disputaturum. Sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus & Pomponius cum idem se velle dixissent, Piso exorsus est. Cujus oratio, attende quæso, Brute, fatissime videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo.

IV. Sic est igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est a me, ut brevissime potui, paulo ante dictum. Sed est forma ejus disciplinæ, sicut fere cæterarum, triplex. Una pars est naturæ: differendi altera: vivendi tertia. Natura sic ab iis investigata est, ut nulla pars cælo, mari, terra, (ut poetice loquar) prætermittitur. Quin etiam, cum de rerum initiis omnique mundo locuti essent, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt.

Persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, vietus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniumque fere rerum, quæ e terra gignerentur, causas atque rationes. Qua ex cognitione facilius facta est investigatio rerum occultissimarum: differendique ab iisdem non dialectice solum, sed etiam oratorie præcepta sunt tradita: ab Aristoteleque principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcefilas, diceret, & tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, exprimeret.

Cum autem tertia pars bene vivendi præcepta quereretur, eaque quoque est ab iisdem non solum ad privatæ vitæ rationem, sed etiam ad rerumpublicarum rectionem relata. Omnium fere civitatum non Græciæ solum, sed etiam Barbariæ, ab Aristotele, mores, instituta, disciplinas: a Theophrasto leges etiam cognovimus. Cumque uterque eorum docuisset, qualem in republica principem esse conveniret; pluribus præterea cum scripisset, qui esset optimus reipublicæ status: hoc amplius Theo-

Theo-

Theophrastus, quæ essent in republica inclinationes rerum & momenta temporum, quibus esset moderandum utcumque res postularer. Vitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quietæ, in contemplatione & cognitione posita rerum: quæ quia deorum erat vitæ simillima, sapiente visa est dignissima. Atque his de rebus & splendida est eorum & illustri oratio.

V. De summo bono, quia ⁸ duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod *ἑσπερινόν* appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt, non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipsos dissensio. Sed cum beata vita quæretur, idque sit unum, quod philosophia spectare & sequi debeat: fitne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus adversis, in eo nonnunquam variari inter eos & dubitari videtur. Quod maxime efficit Theophrasti, de beata vita liber, in quo multum admodum fortunæ datur: quod si ita se habeat, non possit beatam præstare vitam sapientia. Hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitasque postulat. Quare teneamus Aristotelem, & ejus filium Nicomachum: cujus accurate scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis & roboris.

Simus igitur contenti his. Namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse videantur. Primum Theophrasti Strato, physicum se voluit:

⁸ Quia duo genera librorum sunt] Primum tur: id ad vulgi intelligentiam minime a-
genus appellabatur *ἑσπερινόν*: quod vulgares
continebat disputationes, & quæ erant scri-
ptæ negligentius, adque captum popularem
accommodatæ; quodque omnibus legendum
proponatur. In his autem libris proceris
Aristoteles utebatur, ut ad Ardicum scribit
Cicero. Alterum genus *ἑσπερινόν*, in quo
philosophia remotior, subtiliorque tractaba-
tur: prioris generi exercendo vesper-
tinum tempus, posteriori matutinum dabat:
& quia utroque tempore ambulans disere-
bat, illum *δωδὲκ ἑσπερινόν*, hunc *ἑσπερινόν*
nuncupabat. Quam rem latius Gellius lib.
xx. cap. 4. persequitur. *Maclius*.
⁹ Theophrasti de beata vita liber] Vide
Acad. I. to. Pufcul. V. 9.

in quo est est magnus, tamen nova pleraque, & perpauca de moribus. Hujus Lyco, oratione locuples, rebus ipsis jejunior. Concinnus deinde & elegans hujus Aristo: sed ea, quae desideratur a magno philosopho, gravitas in eo non fuit. Scripta sane & multa & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet.

Prætereo multos, in his doctum hominem & suavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem nescio. Summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris. Qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophia ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit, & quidem est gravitate proximus, & redundat oratio: attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honestatem vacuitatem doloris. Hic quoque suus est: de summoque bono dissentiens, dici vere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi videtur persequi diligentissime: quam eandem Aristotelis fuisse & Polemonis docet.

VI. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum velit. Hoc enim constituto in philosophia constituta sunt omnia. Nam ceteris in rebus sive prætermisum, sive ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quam quanti quæque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid. Summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est. Ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant, scire non possint. Cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur, quid sit & bonorum extremum & malorum, inventa vitæ via est conformatioque omnium officiorum.

Est igitur, quo quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beate vivendi ratio inveniri & comparari potest. Quod quoniam in quo sit, magna dissensio est; Carneadea nobis adhibenda divisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent senten-

sententiarum. Negabat igitur ullam esse artem, quae ipsa a se proficisceretur. Etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur. Nihil opus est exemplis hoc facere longius. Est enim perspicuum, nullam artem in se versari, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam ut medicina valetudinis, navigationis gubernatio, sic vivendi ars est prudentia: necesse est eam quoque ab alia re esse constitutam, & profectam.

Constitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, & quod assequi vellet, aptum & accommodatum naturæ esse oportere, & tale, ut ipsum per se invitaret & alliceret appetitum animi, quem *appulus* Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itaque a natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter philosophos, cum summum bonum exquiritur, omnis dissensio. Totius enim quæstionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cum quaritur, in his quid sit extremum & ultimum, fons reperiendus est, in quo sint prima invitamenta naturæ. Quo invento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono & malo disputatio ducitur.

VII. Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: alii censent primum adscitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum, dolorem. Ab his alii, *Tom. II.* quod omnium K kōl tūgē mē, zūdo, quæ

teretur, a seque proficisceretur: Quod si de effectibus agatur, meminimus quid lib. III. dictum sit a Catone, sapientiam non foris petere extremum, id est, artis effectiōnem: eam enim & animi magnitudinem complecti, & justitiam, & uno nomine omnes numeros virtutis continere: quod idem in ceteris artibus non fiat. Facientur ergo id de reliquis artibus Stoici: de arte vivendi negant. Dum ergo progreditur; quasi hoc constituto, Carneades, docens in primis illis suis naturalibus versari, indeque constitui sapientiam, frustra ex minime concessis progreditur, si cum Stoicis agat. Peripatetici id libentissime amplectuntur, quibus in virtute satis esse causæ non viderit, ut beatam vitam efficiat. Omnes a recta via deflectentes, labuntur, ac in contentiosas incidunt disputationes, e quibus se non bene extricant, *Mortuus.*

quæ prima secundum naturam nominantur, proficiscuntur: in quibus numerantur incolumitatem, conservationemque omnium partium, valetudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vires, pulchritudinem, cæteraque generis ejusdem: quorum similia sunt prima in animis quasi virtutum igniculi & semina. Ex his tribus cum unum aliquod sit, quo primum natura moveatur, vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, a qua totius vitæ ducat exordium.

Ex eo autem, quod statuerit esse, quo primum natura moveatur, existet etiam recti ratio atque honesti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere possit: ut id honestum sit, facere omnia, aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare; aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas; aut eorum, quæ secundum naturam, adipiscendi. Ita fit, ut, quanta differentia est in principis naturalibus, tanta sit in omnibus bonorum malorumque dissimilitudo. Alii rursus iisdem a principis omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum; aut ad prima illa secundum naturam obtinenda.

Expositis jam igitur sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes; voluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, differendi causa, fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola defensa, eaque vehementer.

Nam

11. Alii versus istum a principis omne officium referunt. Iunctos fines bonorum exposuerunt nonnulli: alii ad voluptatem virtutem adiungentes; alii ad doloris vacuitatem; alii ad prima naturæ: quæ Varroni, ut ait Augustinus, primigenia nominabantur. Varro autem longius has producebat sententias. Aut enim cum ad voluptatem accedit virtus, ita accedere potest, ut præferatur, aut ut postponatur, aut ut iuncta æ-

queatur: ita tres existente sententiæ. Præterea ex adjunctione ejusdem virtutis cum principis illis alie tres: & si conferatur quæcumque cum Epicuri voluptate, tres insuper emergent: quæ omnes in duodenarium numerum sententiarum excurrunt. Cicero eas enumerat non quæ esse poterunt, quod Varro facit: sed simpliciter quæ fuerunt, defensoresque invenerunt inter alicujus nominis philosophos. Idem.

Nam voluptatis causa facere omnia, cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. Ne vitiationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putavit, ne si etiam evitare posset. At vero facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sint, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt.

VIII. Sex igitur hæc sunt simplices de summo bonorum malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quatuor defensæ. Junctæ autem & duplices expositiones summi boni tres omnino fuerunt: nec vero plures, si penitus rerum naturam videas, esse poterunt. Nam, aut voluptas adjungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, ut Diodoro: aut prima naturæ, ut antiquis: quos eisdem Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debent, voluptatem semovendam esse: quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati sumus. De vacuitate doloris eadem fere dici solent, quæ de voluptate. Quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum, quæ contra voluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris.

Nec vero alia sunt querenda contra Carneadeam illam sententiam. Quocumque enim modo summum bonum sic expeditur, ut id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitia constare possunt. Coniunctum autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, efficit turpe. Ad eas enim res referre quæ agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono.

K k 2 bono bono

12. Facere omnia, cum, etiam si. Locum sic lege, Nam voluptatis causa facere omnia, ut, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. Hanc mutationem mens Tullii videtur flagitare, Davifus.

13. Quoniam igitur & de voluptate cum Torquato. Certe Cicero, cum illa scriberet, oblitus erat, non se, sed Pisonem loqui, inquit Muretus, Par. Lect. XIV. 20. Sed videtur Muretus ipse oblitus, qui sic mos Dialogorum. Vide A. Schotti Tull. Quest. IV. 5.

bono dicat esse; altera versetur in levissima parte naturæ; obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis.

Restant Stoici, qui cum a Peripateticis & Academicis omnia transfusserint, nominibus aliis easdem res secuti sunt. Hos contra singulos dici est melius. Sed nunc, quod agimus. De illis, cum volumus.

Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant *Ataraxiam*, eo separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas ea ipsa est beata vita. Quærimus autem, non quæ sit, sed unde sit. Jam exploratæ egestatæque sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscriptimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. Nam cum omnis hac quæstio de finibus, & quasi de extremis bonorum & malorum, ab eo proficiscatur, quod dicimus naturæ esse aptum & accommodatum, quodque ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ii tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum, præter scientiam, omnem consilii capiendi causam inventionemque officii sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est.

IX. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal se ipsum diligit, & simul ac ortum est, id agit, ut se conservet, quod hic ei primum ad omnem vitam tuendam appetitus a natura datur, se ut conservet, atque ita sit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutionem confusam habet & incertam, ut tantummodo se tueatur, qualecumque sit: sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit paulum, & quatenus quidquid se attingat, ad seque pertineat, perspicere cœpit; tum sensim incipit progredi, seseque agnoscere, & intelligere quam ob causam habeat eum, quem diximus animi

appetitus: cœptatque & ea, quæ naturæ apta sentit, appetere, & propullare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum existit, secundum naturam vivere, sic affectum, ut optime affici possit, ad naturamque accommodatissime.

Quoniam autem sua cuiusque animantis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse, ut natura expleatur. Nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis. Sed extrema illa & summa, quæ quærimus, inter animalium genera distincta & dispersa sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desiderat.

Quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam vivere; non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia versentur, scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic commune animalium omnium secundum naturam vivere, sed naturas esse diversas, ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quæ ad vivendum crescendumque valeant, & suo genere perveniant ad extremum. Ut jam liceat una comprehensione omnia complecti, non dubitemus dicere, omnem naturam esse conservatricem sui, idque habere propositum quasi finem & extremum, se ut custodiat quam in optimo sui generis statu: ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant, similem esse finem, non eundem. Ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfecta & nihil requirente. Hac igitur nobis explicanda sunt: sed

sed si enodatus, vos ignoscetis. Hujus enim ætati, & huic, nunc hoc primum fortasse audienti, servire debemus. Ita profusus, inquam. Etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamvis ad ætatem recte isto modo dicerentur.

X. Exposita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idem reapse primum est, ut intelligamus, omne animal seipsum diligere. Quod quanquam dubitationem non habet, (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis cujusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere velit, non audiatur) tamen, ne quid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. Etsi qui potest intelligi aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? Res enim concurrent contrariæ. Nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consulto, quod sibi obfit, quia fit sibi inimicus: cum id sua causa faciet; & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest. Neesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quæ bona sunt, mala putare: bona contra, quæ mala: & quæ appetenda, fugere: & quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio vitæ sunt everfio. Neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, ut ille apud¹⁵ Terentium, qui decrevit *transper se minus injuria suo gnato facere*, ut ait ipse, *dum fiat miser*, inimicus ipse sibi putandus est.

Sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala scientes irruunt, tamen se optime sibi consulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mibi sic¹⁶ usus est: tibi ut opus est factu, face.

Velut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec vero sese ipsi accusarent ob eam causam, quod sese male rebus suis consuluisse dicerent. Eorum enim hæc est querela, qui sibi cari sunt, seseque diligunt. Quare, quotiescumque dicetur male de se quis mereri, sibi-

¹⁵ Apud Terentium] Heautontim. Act. I. ¹⁶ Mibi sic] Ibid. I. 1. 28. Sc. I. 95.

que esse inimicus atque hostis, vitam denique fugere, intelligatur aliquam subesse ejusmodi causam, ut ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum. Nec vero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat interesse. Tolleatur enim appetitus animi, si, ut in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores sumus, item in nobismetipsis, quemadmodum affecti sumus, nihil nostra arbitramur interesse.

XI. Atque etiam illud, si quis dicere velit, perabsurdum sit: ita diligere a sese quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligit. Hoc cum in amicitias, cum in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur, intelligi tamen quid dicitur potest. In nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. Propter nos enim illam, non propter eam nosmetipsos diligimus.

Quanquam quid est, quod magis perspicuum sit, non modo carum sibi quemque, verum etiam vehementer carum esse? Quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,

Non refugiat timido sanguen¹⁷, atque exalbescat metu?

Etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere: quod item est reprehendendum in dolore: sed quia fere sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere. Idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. Nec vero dico eorum metum mortis, qui quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quædam post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: in parvis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes

¹⁷ Sanguen] Neutro genere. Sic Lucretius, I. 838.

minamur præcipituros alicunde, extimescunt. Quin etiam fera, inquit Pacuvius,

Quibus abest ad præcavendum intelligendi astutia,
sibi injecto terrore mortis horrescunt.

Quis autem de ipso sapiente aliter existimat, quin, etiam cum decreverit esse moriendum, tamen discessit a suis atque ipsa relinquenda luce moveatur? Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut vivant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cum cruciaretur non serendis doloribus, propagabat¹⁸ tamen vitam aucupio sagittarum:

Conspicebat tardus celeres, stans volantes,
ut apud Accium est,

Pinnarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor: cum arborum & stirpium eadem pene natura sit: sive, ut¹⁹ doctissimis viris visum est, major aliqua causa atque diviniore hanc vim ingenuit, sive hoc ita sit fortuito. Videamus ea, quæ terra gignit, corticibus & radicibus valida servari; quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. Qua quidem de re, quanquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant; quæ si natura negligat, ipsa esse non possint: tamen concedo, ut, qui de hoc dissentiunt, existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. Nihil enim hoc differt. Nam prius poterit a se quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Jure igitur gravissimi philosophi initium sum-

¹⁸ Propagabat rames vitam] Inde, ait Seneca, illud Mæcenatis turpidissimum votum, quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & novissime acutam crucem, dammodo inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem sacro manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber astrus gibberum,
Lubricos quasi dentes,
Vita dum superest, bene est.

Hanc mihi, vel acutam,

Si das, sustineo crucem. Maret.

¹⁹ Sive, ut doctissimis] Vetus, sive enim, ut doctissimis &c. Movelius. Sic etiam Guretus ac Davinius, qui mutata nostrorum quatuor editorum interpunctione, maluit, Sive enim, ut doctissimis viris visum est, major aliqua causa atque diviniore hanc vim ingenuit, sive hoc ita sit (Vid. & Man. fit) fortuito; videamus &c.

mi boni a natura petiverunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt.

XII. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est sibi quemque natura esse carum, quæ sit hominis natura. Id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem e corpore animoque constare, cum primæ sint animi partes, secundæ corporis. Deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam vis rationis, & cognitionis, & scientiæ, virtutumque omnium. Nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. Itaque ab his ordiamur.

Corporis igitur nostri partes, totaque figura, & forma, & statura, quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligatur: sed certe opus est ea valere & vigere, naturales motus ususque habere, ut nec ab sit quid eorum, nec ægrum debilitatumve sit. Id enim natura desiderat. Est etiam actio quædam corporis, quæ motus & status naturæ congruentes tenet: in quibus si peccetur distortionem & depravationem quadam, aut motu statumve deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; singere plane se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, & flexi fractique motus, quales protervorum hominum aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque e contrario moderati æquabileque habitus, affectiones, ususque corporis, apta esse ad naturam videntur.

Jam vero animus non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse, ut & omnes partes habeat incolumes, & de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus est sua cujusque vir-

tus, ut ne quid impediatur, quo minus suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus celeriter expediteque percipiendis, quæ subjectæ sunt sensibus.

XIII. Animi autem, & ejus animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate postæ, magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia. Prioris generis est docilitas, memoria: quæ fere omnia appellantur uno ingenii nomine: easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur. Alterum autem genus est magnarum verarumque virtutum, quas appellamus voluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam, & reliquas ejusdem generis.

Et summam quidem hæc erant de corpore animoque dicenda: quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. Ex quo perspicuum est, quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaque & in animo & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, & in iis esse ad bene vivendum momenta maxima. Nam cui proposita sit conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. Ea enim vita expetitur, quæ sit animi corporisque expleta virtutibus: in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. Quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur.

Quibus expositis, facilis est conjectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis: ut optima cuiusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expeten-

²⁰ Magis proprio nomine] Lego magis suare, ut plures duabus res antea nominatim proprie eo nominat. Davinius.]

²¹ Prioris generis est docilitas, memoria: prioris generis est docilitas, memoria, cætera quæ fere omnia &c.] Vox omnia videtur potest (vel similia) quæ fere omnia &c. Pearcius.

petenda maxime. Ita fiet, ut animi virtus corporis virtuti anteponat, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellent, propterea quod ex ratione gignantur; qua nihil est in homine divinius. Etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut non multo secus, earum summum bonum in corpore est: ut non in se ipse illud dictum videatur in sue, animam illi pendam datam pro sale, ne putresceret.

XIV. Sunt autem bestiarum quædam, in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis: in quibus non corporum solum, ut in suis, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. In homine autem summa omnis animi est, & in animo, rationis: ex qua virtus est, quæ rationis absolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant.

Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam & perfectio est, non dissimilis animantium. Itaque & vivere vitem & mori dicimus: arboremque & novellam, & vetulam, & vigere, & senescere. Ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis & apta quædam ad naturam aptare, & aliena: earumque augendarum & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia atque ars agrorum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo possit ire: ut ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas tuendasque esse fateantur. Et nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potissimum loquar, est id extrinsecus. In ipsa enim parum magna vis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur.

At vero si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moveatur, quid facturam putas? An ea, quæ per vinitorum antea consequbatur, & per se ipsam

²² In sue, animam] Varro idem habet re] Lego quam minima mutatione, illis & lib. II. de R. R. cap. 4. & Plinius, viii. apta quædam natura putare & aliena. Sic o-

²³ Illis & apta quædam ad naturam apta- scilicet arboris &c. Idem.

²⁴ Eo possit ire] Legerim ea possint ire,

plam curabit? Sed videtur accessuram ei curam, ut sensus quoque suos eorumque omnium appetitum, & si qua sint ei membra adjuncta, tueatur? Sic ad illa, quæ semper habuit, junget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adjuncta sit, vivere. Ita similis erit finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen. Non enim jam stirpis bonum quæret, sed animalis. Quod si non sensus modo ei sit datus, verum etiam animus hominis: non necessesse est, & illa pristina manere, ut tuenda? & inter²⁵ hæc multo esse cariora, quæ accesserint? animique optimam quamque partem carissimam? in eaque expletionem naturæ summi boni finem consistere, cum longe multumque præstet mens atque ratio? Sic & extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima commendatione naturæ, multis gradibus ascendit, ut ad summum perveniret: quod cumulat ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta.

XV. Cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ: si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, judicareque posset quæ vis & totius esset naturæ & partium singularum, continuo videret quid esset hoc quod quarimus, omnium rerum, quas expetimus, summum & ultimum; nec ulla in re peccare posset. Nunc vero a primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspicui, nec cognosci potest. Progredientibus autem ætatibus, sensim tarde potius quasi nosmetipsos cognoscimus. Itaque illa prima commendatio, quæ a natura nostri facta est, nobis obscura & incerta est: primusque appetitus ille animi tantum agit, ut salvi atque integri esse possimus. Cum autem dispicere cœperimus & sentire quid simus, & quid animantibus cæteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus.

Quam similitudinem videmus in bestiis; quæ primo, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commovent: deinde suo

quæ-

²⁵ Et inter hæc multo esse cariora] Si querat, inter quæ? nemo (ait Davinius) ter hæc idem valent ac interea. Exempla responderit. Legit igitur, *insuper hæc*, vel *nuptera hæc*, vice vocum *inter hæc*. Ego vero

nihil mutandum esse opinor: nam voces *inter hæc* idem valent ac *interea*. Exemplum hujusmodi locutionis suppeditabit Stephanus Thesaurus. *Peacicus*.

quæque appetitu movetur. Serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem. Quæ similitudo in genere etiam humano apparet. Parvi enim primo ortu sic jacent, tanquam omnino sine animo sint. Cum autem paulum firmitatis accesserit, & animo utuntur, & sensibus, connitunturque, ut sese erigant, & manibus utantur: & eos agnoscunt, a quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum, fabellarumque auditione ducuntur: deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quæ domi sunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid & discere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, esseque se lætitia; victi debilitantur, animoque demittunt. Quorum sine causa fieri nihil putandum est.

Est enim natura sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina moventur. Sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis²⁶ quasi cæcumen efficitur. Nam cum ita nati factique simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, e quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi Deum, ducem subsequens, ad naturæ perveniat extremum. Nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate imbecillaque mente vis naturæ per caliginem cernitur. Cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ vim, sed ita, ut progredi possit longius, per se fit tamen inchoata.

XVI. In-

²⁶ Virtutis quasi cæcumen efficitur] J. Fr. Gronovius reponit, *virtutis quasi germen efficitur*. Lubens equidem fateor mihi vulgarem lectionem satis non facere: non enim efficitur. Lambin.

elementa de literis intelligi possunt, liqui-